

**Memòria preliminar de les excavacions de la campanya
de 2014 a El-Bahnasa, Oxirrinc (Mínia, Egipte)**

Els textos erudits a Amarna

**Breu nota sobre un con funerari egipci conservat
al Museo Civico Archeologico de Bolonya (Itàlia)**

Sumari

NILUS
Butletí de la Societat
Catalana d'Egiptologia

Adreça postal:
Carrer d'Aragó, 305, entresol
08009 Barcelona
Telèfon 93 457 81 20

Adreça Internet:
www.egiptologia.cat
info@egiptologia.cat

Director:
Josep Padró

Secretària:
Maria Teresa Mascort

Consell de redacció:
Andrés Ayén
Núria Castellano
Juan Antonio Merino
Joan Miralles
Concepció Piedrafita
Esther Pons
Marta Puvill
Núria Rodríguez
Jaume Vivó

Fotografia de la Coberta:
Tapadora d'un vas canòpic amb l'efígie
d'Amset © Missió Arqueològica
d'Oxirrinc

Fotografia de la darrera Coberta:
Treballs al pòrtic de la Necròpolis Alta
© Missió Arqueològica d'Oxirrinc

Edita:
Societat Catalana d'Egiptologia

Disseny i maquetació:
Vivó i Garrido

Distribució:
Llibreria Mizar

Impressió:
Agpograf SA
ISSN 1133 - 5343

Dipòsit legal:
B. 38263-1992

Memòria preliminar de les excavacions de la campanya de 2014 a El-Bahnasa, Oxirrinc (Mínia, Egipte)	3
<i>Josep Padró, Bibiana Agustí, Hassan Amer, Dolors Codina, Marguerite Erroux-Morfin, Jérôme Gonzalez, José Javier Martínez, Maite Mascort, Esther Pons, Irene Riudavets, Wim van Neer</i>	
Informe d'antropologia sector 20000	19
<i>Bibiana Agustí</i>	
Els textos erudits a Amarna	23
<i>Lluís Feliu</i>	
Donació d'una maqueta de la tomba N° 1 d'Oxirrinc	28
<i>Jaume Vivó</i>	
Breu nota sobre un con funerari egipci conservat al Museo Civico Archeologico de Bolonya (Itàlia)	30
<i>Jaume Vivó</i>	
Bibliografia	
Bibliografia Egiptològica Ibèrica: Anys 1971 i 2012	33
<i>Josep Padró, Luis Manuel de Araújo, Juan Antonio Merino i Jaume Vivó</i>	
Crònica de l'Antic Egipte, circa 1775-1751 a.C.	39
<i>Josep Padró</i>	
Crònica de l'Egiptologia, 1831-1832	41
<i>Josep Padró</i>	
Noticiari egiptològic, 2014	42
<i>Maite Mascort (M.M.) i Josep Padró (J.P.)</i>	
Memòria d'activitats culturals desenvolupades en el darrer curs 2013-2014	45
<i>Joan Bertran i Reguera, amb la col·laboració de Núria Castellano (N.C.) i Joan Miralles (J.M.)</i>	
Publicacions	51

Nilus es distribueix gratuïtament als socis de la Societat Catalana d'Egiptologia. Les entitats poden rebre Nilus per intercanvi amb publicacions similars, o com a socis institucionals, pagant la quota corresponent que comprèn l'import del butlletí i les despeses d'enviament.

La revista Nilus sotmet els originals que es presenten per ser publicats, al parer d'un mínim de dos avaluadors.

La revista Nilus no s'identifica necessàriament amb l'opinió dels seus col·laboradors, en els treballs publicats, que són de la completa responsabilitat dels seus respectius autors.

Memòria preliminar dels treballs d'excavació de la campanya de 2014 a El-Bahnasa, Oxirrinc, (Mínia, Egipte)

Josep Padró, Bibiana Agustí, Hassan Amer, Dolors Codina, Marguerite Erroux-Morfin, Jérôme Gonzalez, José Javier Martínez, Maite Mascort, Esther Pons, Irene Riudavets i Wim van Neer

INTRODUCCIÓ

La campanya d'excavacions de l'any 2014 al jaciment arqueològic d'Oxirrinc (província de Mínia), ha tingut lloc de l'11 de març al 9 d'abril. L'objectiu era continuar les excavacions començades a diferents indrets de la "Necròpolis Alta" en anys anteriors, a fi de poder interpretar-los millor i de continuar la seva consolidació.

Els treballs més espectaculars s'han realitzat al sector 24, i més precisament entre els dos pòrtics paral·lels, integrats cada un per dues fileres de columnes que segueixen la direcció est-oest. Durant la campanya de 2013 vam detectar la presència d'una mena de cripta, una construcció subterrània, al mig dels dos pòrtics, construïda amb blocs de pedra ben escairats. Les parets estaven decorades amb pintures més o menys ben conservades, amb inscripcions i graffiti coptes. L'excavació va esdevenir difícil degut als nombrosos elements arquitectònics que contenia: capitells d'ordres diferents, blocs quadrangulars, fusts de columna trencats de pedra calcària, granit, gres, frisos i fins i tot una columna sencera monolítica de granit. Tots aquests elements estaven barrejats.

Per tal de poder continuar aquí els treballs, en aquesta construcció monumental que hem anomenat estructura 38, i poder buidar aquesta mena de cripta, hem hagut d'utilitzar una vagoneta tipus Décauville amb els seus rails, un trípode i un polipast, amb els que hem extret una cinquantena d'elements. Per exemple, en un sol dia hem arribat a treure més de tres tones de material. Al mateix temps, el mur Sud ha estat consolidat, així com les pintures murals, i les inscripcions han estat calcades. Aquí han treballat l'arquitecte E. Algorri, l'enginyer de mines R. Matías, l'arqueòleg J. J. Martínez, el restaurador B. Burgaya i l'epigrafista M. Erroux-Morfin.

Caldrà, però, continuar els treballs per acabar l'excavació d'aquesta estructura, i comprendre millor com tots aquests elements diferents i d'èpoques també diferents, han pogut anar a parar dins d'aquesta infraestructura, de 3,70 metres de fondària, amb nínxols i cambres annexes, i certament reutilitzada a l'època copta. La gran quantitat de material arquitectònic trobat procedeix de les columnates superiors, però fa pensar que una part com a mínim hi ha estat llençada expressament. La conclusió provisional, de moment, és que es tracta de la part subterrània d'un edifici de culte, un temple, la superestructura del qual ha desaparegut. L'estructura subterrània, de planta quadrangular, està provista de nínxols, d'un accés des de la superfície, i d'an-

nexos encara sense excavar. I una darrera observació: en mirar les fotos aèries fetes per J. J. Martínez un cop l'estructura buida i neta, ens hem adonat que aquesta no està ben alineada amb les fileres de columnes de la superfície que l'enquadren. D'aquesta observació només se'n pot deduir una conclusió: que la construcció subterrània és més antiga que els porxos, i que per tant ja hi era quan aquests van ser construïts.

L'altra estructura l'excavació de la qual ha estat continuada és l'estructura 15, situada al nord de la tomba saïta 14, al sector 23. Aquesta estructura, molt arruïnada, va ser descoberta i parcialment excavada durant les campanyes de 2006 i 2007. La seva excavació ha continuat cap al nord, fins a topar amb el retall vertical del djebel, podent així completar la seva planta. D'aquesta manera vam poder observar que es tracta d'un edifici molt extens, de planta rectangular, gairebé destruït del tot ja a l'antiguitat, i construït a un nivell proper al de la fundació de les tombes 14 i 1, totes dues d'època saïta, per a la qual cosa va caldre que els constructors excavessin i tallessin en vertical prèviament el terreny natural, el djebel, per tal de poder construir després dins de l'excavació l'estructura en qüestió, igual com es feia per a les tombes saïtes. Degut a l'estat actual, deporable, de l'estructura 15, no podem saber si tenia contacte amb la propera tomba 14, trobada parcialment destruïda precisament pel seu costat nord, o bé si es tracta d'un temple o d'un santuari, del que una part del morter sobre el qual s'assentaven les lloses del paviment s'ha conservat a l'angle sud-oest. Recordem, respecte a això, que a l'oest de l'estructura 15 hi ha la petita tomba 16, descoberta l'any 2007. La presència al seu costat d'un sarcòfag antropomorf de pedra, ple d'estatuetes d'Osiris de bronze, ens va fer pensar que podríem ser en presència d'un temple o d'un santuari. Els treballs d'excavació en aquest indret han estat realitzats per E. Pons i I. Riudavets.

Al nord de l'estructura 15, hem continuat també l'excavació de l'estructura pròxima a la cara est de la tomba 1, estructura a la qual s'accedeix per mitjà d'una escala amb els graons de pedra i molt ben construïda, els quals van ser descoberts i excavats durant les campanyes de 2012 i 2013 (Fig. 1). La nostra idea era verificar si l'estructura en qüestió es relacionava d'alguna manera amb l'estructura 15, degut a la seva proximitat i malgrat la diferència del nivell de construcció de totes dues, la qual cosa hipotèticament hauria confirmat que l'estructura 15 formava part d'un temple. Però no ha estat així, de manera que en aquest moment

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 1. Vista de les escales.

ens inclinem a pensar que aquesta estructura més aviat deuen ser les restes d'una tomba saïta destruïda. Pel que fa a l'estructura a la qual s'accedeix pujant per les escales esmentades, també està totalment destruïda. Les parets i portes de pedra que hi ha són indubtablement molt posteriors, probablement d'època cristiana. Una paret rectilínia que va en sentit est-oest és precisament la que travessa sobre el pou d'entrada de la tomba nº 1 i que en cancel·la per tant l'accés.

Només vam poder detectar les restes d'un paviment de morter, que segurament hauria servit de suport a un sol enllosat d'algun edifici. Aquest paviment s'estén sobre l'estreta franja de djebel que separa actualment l'excavació al fons de la qual s'assenta l'estructura 15 al sud, i l'excavació trobada buida que s'estenia a l'est de la tomba 1, i que segurament va ser practicada per encabir-hi una tomba saïta que mai va ser construïda. Tot plegat indica que la construcció a la que condueixen les escales havia de ser molt més extensa que el que n'ha quedat, i que passava per sobre d'excavacions i estructures d'època saïta, essent en conseqüència posterior. L'accés a aquesta construcció, ara si de caire religiós, era pel seu costat est pujant les escales esmentades. Al peu d'aquestes escales hi havia una esfinx, i ben a prop restes arquitectòniques d'estil faraònic, procedents de la mateixa construcció, així com el pou i els dipòsits de peixos oxirrincs trobats el 2012 i el 2013. Recordem, finalment, que algunes tombes romanes estan construïdes parcialment sobre els dipòsits de peixos, de manera que tot aquest conjunt monumental destruït ha de ser necessàriament anterior a l'època romana. A tot aquest conjunt monumental hem decidit designar-lo com a estructura 39. Mancats com estem de textos, com a mínim podem assegurar que l'estratigrafia ens permet datar-lo amb seguretat després de l'època saïta i abans de l'època romana. Assenyalem

finalment que hem continuat l'estudi del dipòsit de peixos, trobat l'any 2013 al sector 32, gràcies a la competència de W. van Neer.

Igual que en anys anteriors, hem continuat el control de les inscripcions de la tomba nº 1, així com l'estat de conservació de les pintures, enregistrant la humitat interna i les variacions de temperatura.

Al sector 20, situat a l'oest de la tomba 14, on hi ha una necròpolis copta que ja havíem excavat anteriorment, s'ha continuat per segon any consecutiu l'estudi antropològic per part de B. Agustí. A més a més, l'excavació s'ha ampliat cap al sud, on Hassan Amer, M. Mascort, D. Codina, M. Erroux-Morfin i J. Gonzalez han trobat noves tombes, entre elles la d'un jove escriba que tenia, al nivell del coll, tots els seus instruments de treball: un tinter de bronze ple de tinta i amb la seva tapadora, i dos càlams de canya embolcallats.

Al costat mateix hem descobert una petita tomba saïta de pedra, constituïda per dues cambres, que hem designat com a tomba 37. I molt a prop, la tapadora d'un vas canòpic amb l'efígie d'Amset, de les mateixes dimensions que un altre que representava Duamutef, trobat ja fa molts anys. Tots dos pertanyen al mateix dipòsit funerari.

Les excavacions han continuat també al sector 26, al sud de la via porticada, realitzades per E. Pons i I. Riudavets, amb l'ajut de B. Agustí. Aquí hem descobert les tombes 35 i 36, d'època romana, que contenen algunes mòmies *in situ*, una de les quals duia una inscripció grega, malauradament molt malmesa. Al costat hi havia una estela també d'època romana, amb un relleu d'un personatge de bastant bona qualitat però al que li falta el cap

Per últim, un sondeig ha estat practicat per D. Codina a l'interior de la basílica trobada en anteriors campanyes a la gran vil·la-convent d'època bizantina situada al nord-oest de les ruïnes d'Oxirrinc.

Tots els objectes metàl·lics descoberts durant l'excavació han sigut restaurats des del moment mateix de la seva troballa. Així mateix s'ha fet un control dels objectes dipositats als magatzems i procedents de campanyes anteriors per part del nostre restaurador, B. Burgaya. Per la seva part, M. Mascort ha continuat l'inventari dels nombrosos objectes procedents de l'Osireion.

Aquesta campanya ha comptat amb la col·laboració de les següents institucions: les Universitats de Barcelona, del Caire i de Montpeller 3 (Université Paul-Valéry); el Museo Arqueológico Nacional de Madrid (Ministerio de Educación, Cultura y Deporte); el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; i la Societat Catalana d'Egiptologia.

La campanya ha estat dirigida pel Prof. Josep Padró, actuant com a delegat seu el Prof. Hassan Amer. També han estat membres de la missió els arqueòlegs Dolors Codina, Marguerite Erroux-Morfin, Maite Mascort, Esther Pons, Irene Riudavets, José Javier Martínez i Jérôme Gonzalez; l'antropòloga Bibiana Agustí; l'arquitecte Eloy Algorri; l'enginyer de mines Roberto Matías; el biòleg Wim van Neer; el topògraf Antonio López Cano; i el restaurador Bernat Burgaya. També han participat a l'excavació l'inspector en cap del magatzem del Ministeri d'Antiguitats Mohamed Kamal i l'inspector Ehab Elbolok.

TRABAJOS DE EXCAVACIÓN EN LA ESTRUCTURA 15

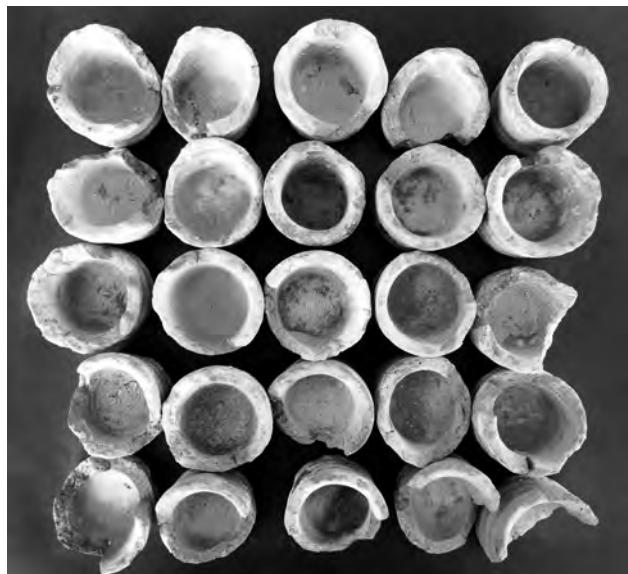
Los trabajos de excavación de la Estructura 15 del año 2014 comenzaron el 11 de marzo, y el objetivo principal era terminar de delimitar dicha Estructura que había sido excavada en parte durante las campañas de los años 2006 y 2007, y poder determinar definitivamente su verdadera función.

Para ello, fue necesario excavar todo el perfil norte de este área hasta llegar al nivel geológico de roca sedimentaria.

Con independencia del estrato superficial, dicho perfil constaba de dos grandes estratos. Un primer estrato (23094) muy potente de tierra de color marrón, gruesa, con gran cantidad de cantos rodados y fragmentos de piedra. En él se localizaron bastantes monedas de bronce en mal estado de conservación y de difícil identificación; una cruz copta de bronce con decoración circular incisa en el centro, diversos restos de lucernas de época copta con decoración esquemática de rana en algunos casos, y con motivos geométricos en otros (*Fig. 2*); fragmentos de ánforas con inscripción griega/copta pintada en color rojo y vinoso oscuro; 54 vasitos de arcilla (*Fig. 3*) de base plana y paredes rectas (muchos de ellos estaban fragmentados), y una cabeza masculina de piedra con los rasgos faciales muy deteriorados y poco delimitados.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 2 y 3. Lucerna de época copta y vasitos de ofrenda.

Por debajo de este estrato, apareció otro estrato de tierra de color amarillento, gruesa y con pequeñas piedras (23096). En un principio se empezó a distinguir por el N.E. y a medida que íbamos excavando se fue extendiendo hacia el N.O.

En este nivel se hallaron cinco fragmentos de ushebtis (2 cabezas, dos cuerpos y unas piernas), de fayenza de color verde claro, aunque estaban en bastante mal estado y gran parte del color se había perdido, y con los rasgos muy poco delimitados (*Fig. 4*); así como una base y parte del cuerpo

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 4. Fragmento de ushebtì.

de un vaso canópico de piedra caliza de mala calidad, con una decoración pintada de dos franjas rojas paralelas verticales (posiblemente para escribir una inscripción entre ambas, que no se llegó a realizar).

Este escaso material parece corresponder a una etapa tardía de Época Saita

Aunque es verdad que se ha podido delimitar definitivamente la Estructura 15, ésta presenta un serio problema de interpretación a tenor de los pocos restos arquitectónicos que se conservan (*Fig. 5 y 6*).

Podemos decir que se trata de una estructura rectangular, de gran tamaño, que pudo tener su entrada por el Este, y que en el muro oeste, haciendo esquina con el muro sur, tiene una especie de “altar”, de aspecto más o menos rectangular, bastante deteriorado, y de muy difícil interpretación, por lo que no es posible determinar cual fue su uso.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 5 y 6. Aspectos de la estructura 15.

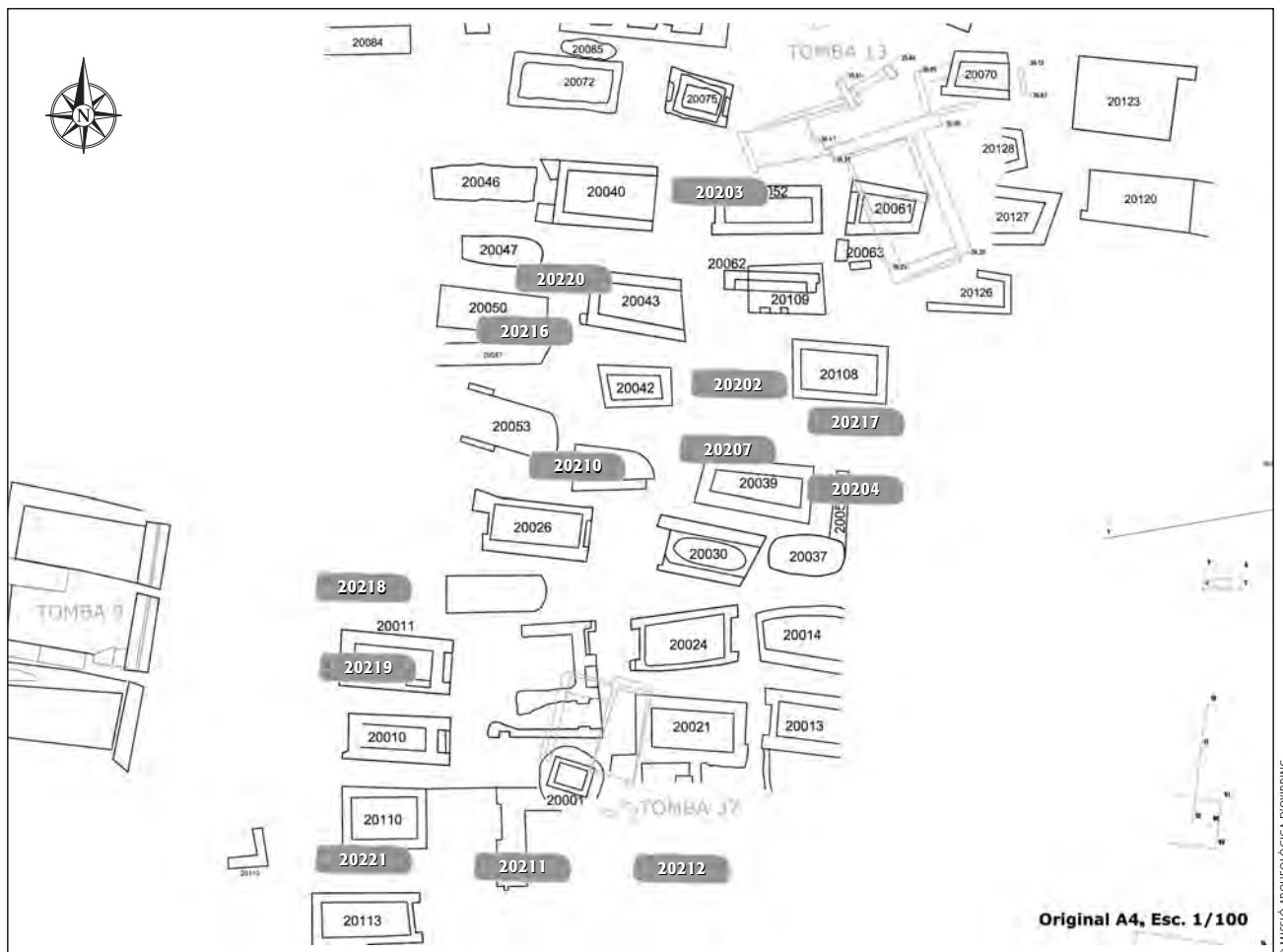

Fig. 7. Planta del sector 20000. En ombrejat les tombes excavades durant el 2014.

TREBALLS AL SECTOR 20 (20200)

El sector 20200 està situat a l'oest de la Tomba 14, al sud de la tomba 13 i a l'est de la tomba 9 (*Fig. 7*). El sector es va excavar en els anys 1999 i 2000, campanyes en les que es van trobar les tombes-pou de fase bizantina. És també durant aquestes campanyes quan es va localitzar el tap d'un vas canòpic que pertanyia a Duamutef (Xacal).

En la campanya d'enguany es va procedir a excavar l'estrat superior d'aquesta zona, es tractava d'un estrat marró fosc, molt antròpic, amb materials de cronologia bizantina (és, per sobre d'aquest estrat a on es recolzaven les superestructures de totot de les tombes pou excavades durant els anys 1999 i 2000).

Un cop retirat aquest estrat varem localitzar un nivell de còdols (20213), que amortitzava aquest espai.

Aquí van aparèixer les tombes bizantines. Es tractava de tombes individuals, tallades en forma rectangular, amb una profunditat màxima de 1 m. Al fons de la fossa es trobava l'individu, dipositat en decúbit dorsal i orientat est-oest, seguint l'eix marcat per la tradició cristiana.

Es van localitzar un total de 14 tombes, que mantenien una certa alineació. És interessant remarcar el fet que algunes d'elles apareixien per sota de l'emplaçament de les es-

tructures excavades durant els anys 1999 i 2000, però sense tenir cap relació entre elles; mentre que d'altres es localitzaven en espais que no van ser ocupats amb posterioritat. Val a dir que, aquestes tombes tardanes, estan a la mateixa profunditat que la tomba 37 i que la tomba 13, però que en cap cas no les van alterar.

Ens trobem doncs, dins d'una mateixa zona, amb dos moments funeraris tardans clarament diferenciats, tant per cota d'ús com per tipologia de tomba.

Durant les campanyes de 1999 i 2000 les estructures funeràries localitzades presentaven dues tipologies diferents: per una banda, certes d'entre elles es caracteritzaven per la presència, en superfície, d'unes construccions en totot, de planta rectangular, algunes de les quals presentaven, per la seva cara externa, restes d'estuc blanc. Aquestes construccions marcaven l'emplaçament de les tombes. A l'interior d'aquestes superestructures es delimitava la fossa/pou. Per altra banda trobàvem aquelles tombes que no presentaven estructura superior i que només estaven marcades, en superfície, per una fossa molt ben delimitada. Aquestes sepultures compartien amb les primeres la tipologia del pou.

Aquests pouss presentaven profunditats diferents que anaven del metre als 3,50 m. Al fons del pou es depositava l'individu. En el moment de l'excavació dels esquelets es

van documentar restes de fusta, que haurien format part de les caixes que contenien als individus.

Les sepultures excavades durant la campanya de 2014, tot i compartir espai amb les trobades en les campanyes anteriors, presentaven unes característiques tipològiques molt diferents. Es tractava de fosses sense cap tipus de marcatge en superfície (o almenys no estava conservat), excavades dins de l'estrat de còdols i farcides amb el mateix estrat, fet que impossibilitava la seva troballa en planta. La fossa presentava, com a màxim, un metre de profunditat, el fons era pla i l'individu s'hi depositava en decúbit dorsal i orientat est-oest (amb el crani a l'oest), seguint la tradició d'inhumació cristiana.

Les sepultures apareixien molt ben condicionades, eren molt acurades i presentaven proteccions amb tiges de palma i teixits, tant a nivell del crani com dels peus. Els individus apareixien a l'interior d'estores vegetals o de caixes de fusta que estaven tancades amb claus de ferro o de fusta. Finalment, els individus estaven amortallats amb teixits decorats (la mala conservació d'aquests no ens ha permès dis-

cernir si es tractava de mortalles o dels propis vestits dels difunts).

Tal i com ja hem dit amb anterioritat, durant la campanya del 2014, es van localitzar i excavar un total de 14 tombes. La població exhumada reflectia la població real, és a dir hi havia representació infantil (2 individus), sub adults o adolescents (2 individus) i adults (10 individus).

Descrivim a continuació dues de les sepultures exhumades: UE 20212 i UE 20216.

Individu 20212

Es tractava d'un individu sub-adult, inhumat en decúbit dorsal i orientat est-oest (amb el crani a l'oest). Estava depositat a la base d'una fossa, a l'interior d'una caixa de fusta de palma (*Fig. 8*).

Val a dir, que l'individu va aparèixer molt malmès, ja que li faltava tota la part inferior del cos. Es tractava d'un individu adolescent, d'entre 15-16 anys.

Fig. 8. Individu 20212.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OKRINIC

Fig. 9. Conjunt de l'escriba.

Fig. 10. Grapes per tancar una bosseta de pell.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OKRINIC

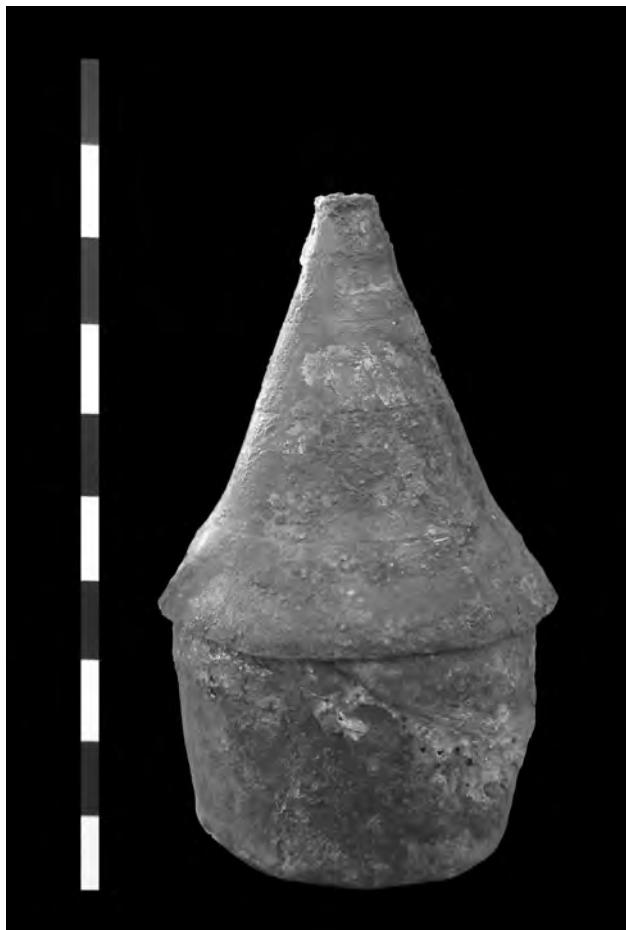

Fig. 11. Tinter.

Destaquem la troballa, al nord del crani, d'un petit però molt interessant conjunt, vinculat, molt probablement, amb l'ofici del noi. En efecte, va aparèixer un petit recipient de bronze, dos càlams de junc, les restes d'un petit estoig de cuir a on deurien guardar-se els càlams i tres petites grapes que segurament haurien servit per tancar una bosseta de pell que hauria contingut tot el conjunt, i de la qual, malauradament, només en quedaven petits fragments de pell (*Fig. 9 i 10*).

Fig. 12. Individu 20216.

Un cop en el laboratori vam poder netejar el petit recipient de bronze, i vam veure que estava format per un con que tenia funció de tapadora i un recipient cilíndric que contenia les restes fossilitzades d'un líquid de color negrós (*Fig. 11*). Es tractava doncs, d'un tinter de bronze de gairebé 10 cm d'alçada (Tap: 6 cm.h i el pot: 3,5 cm.h), amb un diàmetre a la base del tap de 5 cm. i un diàmetre a la vora del contenidor de 4,5 cm. Hem de precisar que el tap estava decorat amb incisions a tot el seu voltant.

Individu 20216

Es tractava d'un individu adult, orientat est-oest (amb el crani a l'oest), que fou depositat en decúbit dorsal, a l'interior d'una caixa de fusta de palma, al fons d'una fossa (*Fig. 12*).

És interessant remarcar que va ser sebollit amb una mortalla brodada (*Fig. 13*).

Fig. 13. Fragment de teixit brodat de l'individu 20216.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OKIRINIC

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OKIRINIC

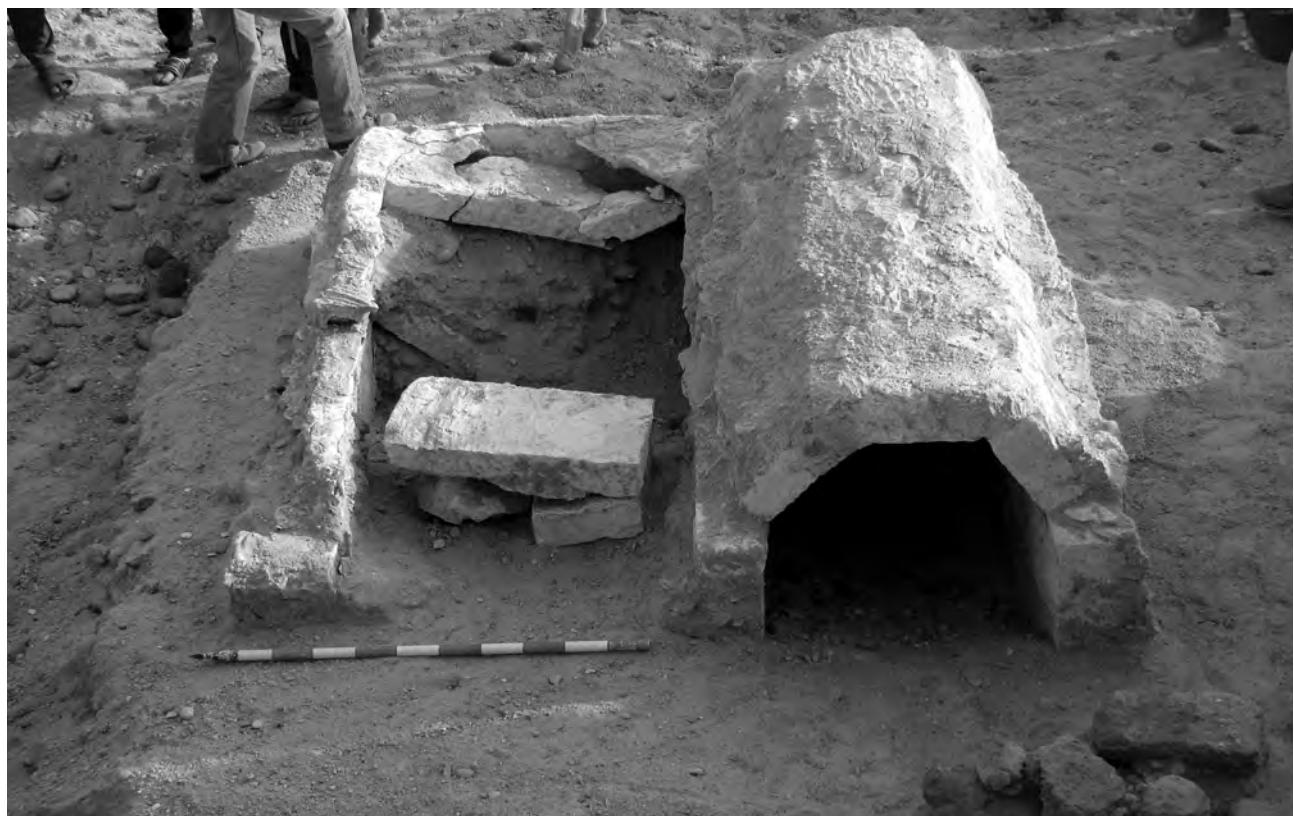
Tomba 37

En l'estrat 20215, que correspon a unes sorres dures, s'ha localitzat una estructura de pedra blanca, corresponent a una petita tomba d'època saïta, formada per dues cambres, orientades nord-sud.

La cambra oest (cambra 2), estava coberta per sis lloses planes unides amb morter, tres de les quals han desaparegut, una està *in situ* i les dues restants es van trobar, enfonsades, a l'interior de l'estança. Aquestes lloses es recolzen, a l'est, sobre el mateix mur que descansa la volta de la cambra 1 (*Fig. 14*); i a l'oest sobre un mur de lloses col·locades verticalment, encaixades en el sol natural i faldades amb petites pedres i còdols. La cambra havia estat saquejada i no s'ha localitzat cap tipus de material. L'estructura de l'est (cambra 1), manté la coberta en volta,

formada per grans lloses lligades amb morter (*Fig. 15*). Tota l'estructura presenta, en la seva part inferior, un basament de reforç situat a tot vol, format per còdols i algun fragment ceràmic. Un cop excavat l'interior de la tomba hem pogut comprovar que aquesta estança també havia estat saquejada.

Davant de l'entrada d'aquesta cambra s'han localitzat diversos tovots que, possiblement formarien part de l'estructura de la capella de la tomba, de la qual queden escasses restes. En la neteja de l'exterior de l'estructura, en una rasa plena de sorres al sud-oest de la tomba (20222), va aparèixer la tapadora d'un vas canòpic, corresponent a Amset (cap humà). Hem d'assenyalar que aquesta tapadora pertany al mateix conjunt canòpic que la trobada l'any 2000, durant l'excavació d'aquest sector, la qual cosa confirma el saqueig d'aquestes tombes. (*Fig. 16*).

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 14. Tomba 37.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 15. Interior de la volta de la Tomba 37.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig. 16. Tapadores del conjunt canòpic.

TRABAJOS DE EXCAVACIÓN EN LA ESTRUCTURA 38 DEL SECTOR 24

Tras la intervención del año anterior (2013), en esta campaña se planteó el objetivo de finalizar la excavación y el vaciado de la cripta o espacio subterráneo de la Estructura 38, sin poder llegar a intervenir en ninguna otra parte de la zona debido a la gran cantidad de materiales arquitectónicos dentro de la cripta (capiteles, basas y columnas). Este hecho ha impedido el avance del límite oeste de la estructura, zona que también suscita gran interés debido a la gran formulación de hipótesis de trabajo sobre la zona, pero por otro lado nos ha permitido encontrar más inscripciones y pinturas en las paredes de la cripta, así como definir la planta y técnica constructiva de la misma.

El trabajo en la cripta ha supuesto un esfuerzo mayor de lo habitual a nivel metodológico por la utilización de un polipasto, un trípode para el vaciado y reubicación en el exterior de los materiales arquitectónicos encontrados y que claramente pertenecen a la estructura exterior, vagones y raíles. La tarea por tanto era inmensa y requirió de una colaboración estrecha con el arquitecto y el ingeniero del equipo, así como una gran coordinación con los obreros de la excavación en el proceso de extracción ya que estos ma-

teriales de grandes dimensiones (columnas de hasta 4,80 m) y peso (de 200 kg hasta 3,5 Tn) impedían bajar la estratigrafía y localizar el suelo de la misma, que se encontraba a unos 3,50 m. de profundidad respecto del suelo de la estructura.

Este trabajo de vaciado supuso un arduo y lento proceso de extracción debido al citado sistema de vaciado de columnas mediante el trípode, a la vez que bajábamos los estratos depositados en la cripta lo que supuso en todo momento el replanteo y reubicación del propio trípode para una mejor sistematización del trabajo arqueológico y de consolidación constante.

Durante el proceso arqueológico y de extracción de materiales arquitectónicos fueron apareciendo más inscripciones, actualmente en fase de estudio y que siguen el mismo patrón de las conocidas en el año pasado, encontrándose a la misma altura del estuco y realizadas en pintura, grafito e incisas a modo de graffiti y que se han consolidado *in situ* por parte del restaurador, de cara a una documentación completa y de conjunto de la estructura (Fig. 17 y 18).

Las pinturas halladas son de varios tipos, encontrándose en la máxima altura la representación de una figura humana de pie, en mal estado de conservación y con algunas partes deterioradas, se encuentra en fase de estudio iconográfico (fig. 19).

Fig 17. Detalle de una de las inscripciones de la cripta.

Fig 19. Personaje Bizantino.

Fig 18. Detalle de motivos florales e inscripciones en la banda inferior.

Además se han documentado elementos decorativos a modo de bandas y líneas negras y rojas, así como grecas y decoración floral, mientras que en la parte inferior se disponen lo que quizás parece configurarse como racimos de uva, símbolo de la eucaristía en la tradición cristiana, aunque también queda pendiente un estudio pormenorizado de cada uno de los detalles encontrados.

También se han descubierto dos nichos vacíos, simétricos respecto al eje a los encontrados el año anterior configurando un espacio sagrado subterráneo y que han sido expoliados impidiéndonos determinar su uso exacto.

En el interior de la cripta se han localizado unas 70 piezas de gran tamaño entre capiteles, basas, fustes y cornisas que corresponden al colapso de la estructura superior y que tras su limpieza de la cripta con la ayuda e intervención del arquitecto Eloy Algorri y el ingeniero de minas Roberto Matías se ha conseguido llegar al suelo y determinar la configuración interior de la estancia.

Este espacio subterráneo dispone de un banco corrido a lo largo de las paredes, con varios reposabrazos decorado con la misma iconografía y decoración floral de la época (*Fig. 20*). También se han encontrado los pilares que sostenían el techo y configuran la estructura interna, aunque solo quedan restos de tres de ellos quedando el negativo del

© MISIÓN ARQUEOLÓGICA OVIRINC

Fig 20. Banco corrido encontrado.

© MISIÓN ARQUEOLÓGICA OVIRINC

Fig 21. Foto aérea donde se aprecia el detalle y composición del suelo de losas.

Fig 22. Vista general tras finalizar la excavación.

cuarto. Estos están realizados en ladrillo estucado y sostenían la bóveda de las tres posibles estancias interiores en las que parece dividirse, ya que han aparecido gran cantidad de bloques de bóveda, configurando así una estancia subterránea que daba acceso a la cámara oeste que este año no hemos podido excavar por falta de tiempo.

El suelo de este espacio subterráneo presenta un buen acabado mediante baldosas de gran tamaño, de aproximadamente 1,20 cm x 70 cm, bien dispuestas y colocadas por toda la estancia a excepción de la parte central que parece haber sido explodiada, muy posiblemente para otro reaprovechamiento similar. (*Fig. 21*).

Tras sacar la mayor parte de elementos arquitectónicos nos hemos visto obligados a dejar la columna de granito en su interior ya que por sus dimensiones no ha sido posible su extracción y se ha depositado en el suelo, en un lecho de arena. (*Fig. 22*).

En conclusión la campaña de excavaciones de este año realizada en la Estructura 38 ha sido fructífera, aportando gran cantidad de información histórica, arqueológica y filológica, que hay que terminar de analizar e interpretar en profundidad de cara a la intervención de la próxima campaña, en especial atendiendo con detalle a las inscripciones encontradas, puesto que estos datos una vez analizados pueden aportar luz sobre el espacio subterráneo y su función, así como sobre la figura humana representada en las paredes de la misma.

TRABAJOS REALIZADOS EN EL SECTOR 26

Durante ésta campaña se han reanudado los trabajos en el Sector 26. Inicialmente, se procedió a la excavación de una momia que se había documentado al final de la campaña del año anterior. Ésta presentaba un estado de conservación que hacía imposible su traslado al laboratorio, así

que se decidió que se excavaría *in situ*, y los restos serían llevados al laboratorio para facilitar su posterior estudio antropológico.

Se descubrió que en la parte del pecho tenía una inscripción en griego, en muy mal estado de conservación, lo cual junto con el tipo de disposición de las vendas, nos proporcionó la información necesaria para poder afirmar que se trataba de una momia de época grecorromana. (*Fig. 23-24*).

Durante la excavación también se pudo observar que ésta momia estaba situada al lado de otras varias, y por encima de una estructura a la que llamamos Tumba 35. El conjunto de momias, tanto las encontradas fuera como las que seguían dentro de la estructura, estaba muy removido y su estado de conservación era deficiente.

Fig 23. Vista de la momia de época grecorromana

Fig 24. Detalle de la inscripción

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

Fig 25. Vista general de la excavación.

La Tumba 35, se construyó orientada de Oeste a Este, y conserva parte de la puerta, la cual está emplazada al Este. Los muros fueron construidos con bloques de piedra blanca de pequeña medida, propios de la época grecorromana. Tiene la particularidad de que la vuelta fue reconstruida, seguramente en época copta, con bloques de adobe, un hecho inusual que todavía no se había documentado en la necrópolis. Dicha vuelta se halló mayoritariamente caída por lo que hoy en día solo conserva parte del arranque. (*Fig. 25*).

Durante los trabajos de excavación se encontró una nueva tumba, la 36, dispuesta perpendicularmente a la anterior.

Los estratos superficiales, fechados en época copta, y que cubrían estas dos tumbas y sus áreas adyacentes, dieron numerosos fragmentos informes de cerámica, diversos vasitos también de este mismo material, de base plana y paredes exvasadas, algunas monedas de bronce en mal estado de conservación y de difícil identificación, y diversas lucernas (la gran mayoría muy deterioradas) con decoración esquemática de ranas o de tema geométrico.

Bajo estos estratos, se encuentran los niveles de época romana, bastante más escasos en cuanto a restos de cultura material: diversos fragmentos de cerámica de platos hondos, y un único ejemplar completo, todos de pasta y superficie de color rojizo, de base plana y paredes rectas; una punta de flecha de bronce trilobulada en muy buen estado de conservación, y única hasta el momento en este Yaci-

Fig 26. Punta de flecha (long. 3,13 cm, anch. 1 cm).

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRRINC

miento (*Fig. 26*), y finalmente una Estela en piedra con el relieve de un togado sujetando con su mano izquierda la corona de la Justificación, y que conserva todavía restos de decoración pictórica, principalmente color rosado para la piel y motivos florales en verde, rojo y naranja, así como trazas de una inscripción con caracteres latinos en rojo. Carece de cabeza (*Fig. 27*).

Tumba 35

La Tumba 35 (*Fig. 31*) consta de una sola cámara funeraria (Alt. 1,92 m; Anchura 1,98 m; Long 2,80 m), y presenta dos fases de construcción. Una primera fase, en época romana, construida con bloques de piedra; y una segunda fase, construida también con bloques de piedra ya los que

Fig 27. Estela (alt. 96 cm, anch. 34,5 cm).

se les añadió adobes. Al parecer, la parte S.E. de la tumba se vino abajo en un momento determinado, y fue posteriormente reconstruida por los coptos. Mientras que en la primera fase los bloques de piedra están unidos por mortero y bastante bien alineados, en la segunda fase, lo están por el mismo barro de los adobes, y la construcción es menos cuidada. Además, la parte superior de las paredes y el antiguo

techo abovedado de piedra, ha sido sustituido por adobes en esta segunda fase.

La zona N.E. de la tumba se ha perdido casi por completo.

En la primera fase de construcción, la puerta de entrada estuvo en el sur, pero en la fase cristiana parece que estuvo en el este, aunque en la actualidad está muy destruida.

La tumba estaba cubierta de tierra y había sido saqueada, pero en su interior se localizaron un total de seis individuos momificados completos (tres adultos y 3 subadultos), un paquete de momia, una cabeza de momia, y una momia de subadulto que presentaba una particularidad: la cabeza está en el interior de esta tumba, pero el cuerpo lo está en el interior de la tumba 36. Ninguno de estos individuos estaba *in situ* y carecían de ajuar funerario asociado. Todos presentan varias capas de vendas de lino con decoración geométrica de rombos, aunque su estado de conservación no es deficiente. De este conjunto de individuos, tres han sido estudiados por Bibiana Agustí (26212, 26218, 26219) y el resto están en almacenes para su futuro estudio.

26207.- Disposición eje Norte/Sur. Cabeza al sur. Junto muro oeste de esta tumba. Paralelo a 26208. Alt. 1,66 m; anchura hombros 35 cm; anchura pies 24 cm; cabeza 26 cm (*Fig. 28*).

26208.- Disposición eje Norte/Sur. Cabeza al sur. Alt. 1,59 m; anchura hombros 36 cm; anchura pies 29 cm; cabeza 28 cm (*Fig. 28*).

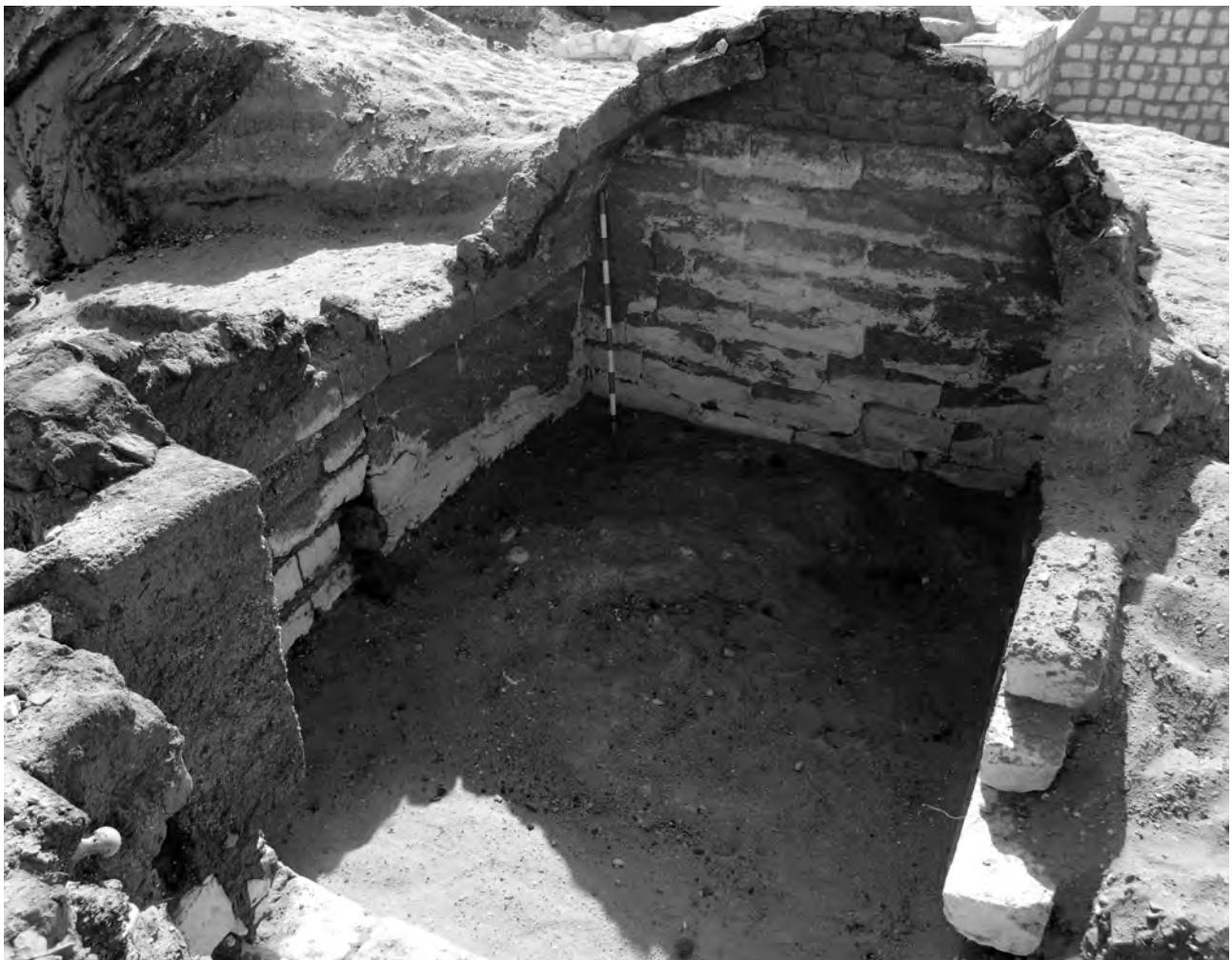
26209.- Disposición eje Sur/Norte. Cabeza al norte. Este subadulto tiene la cabeza en el interior de esta tumba, pero el resto del cuerpo en la tumba 36.

26210.- Cabeza N.E. y pies S.O. Parte del cuerpo está bajo 26209. Alt 1,20 m; anchura hombros 28 cm; anchura pies 13 cm; cabeza 20 cm.

26212.- Disposición eje Norte/Sur. Cabeza al sur. Junto a 26209 y muro oeste. Alt. 84 cm.; anchura hombros 26 cm; anchura pies 14 cm; cabeza 21 cm.

Fig 28, 29 y 30. Individuos de la Tumba 35.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRINX

Fig 31. Tumba 35.

26215.- Disposición eje Sur/Norte. Cabeza al norte. Por debajo de 26212. Alt. 1,58 m; anchura hombros 38 cm; anchura pies 20 cm; cabeza 20 cm.

26216.- Paquete de momia junto a 26215. Long. 28 cm; anchura 23 cm.

26217. - Cabeza S.E. y pies N.O. Los pies junto cabeza 26215. Alt. 69 cm; anchura hombros 28 cm; anchura pies 27 cm; cabeza 16 cm.

26218.- Cabeza de momia junto 26216. Long. 24 cm.

Por otra parte, en los estratos superficiales y junto al muro Sur (exterior) de esta tumba se descubrieron otros cuatro individuos momificados, dos de ellos, subadultos; así como otro individuo momificado subadulto en estructura 26222 que fue estudiado *in situ*. El individuo 26203 fue excavado y estudiado por Irene Riudavets. El resto de los otros tres individuos se encuentran en los almacenes para su futuro estudio.

No se ha encontrado ningún objeto de ajuar funerario asociado a dichos individuos.

26203.- Disposición eje este/oeste. Cabeza al oeste. Por encima de 26213 y 26214.

26213.- Disposición eje este/oeste. Cabeza al oeste. Junto a 26214. Subadulto. Alt. 90 cm; anchura hombros 23 cm; anchura pies 13 cm; cabeza 20 cm.

26214.- Disposición eje este/oeste. Cabeza al oeste. Junto a 26213. Subadulto. Alt. 78 cm; anchura hombros 20 cm; anchura pies 9 cm; cabeza 18 cm.

26221.- Disposición eje este/oeste. Cabeza al oeste. Entre los muros de estructura de adobe 26222. Alt. 61 cm; anchura hombros 15 cm. Mal estado de conservación (Fig. 29).

26224.- Disposición eje este/oeste. Cabeza al oeste. Por encima de 26213 y 26214. Alt. 1,45 cm; anchura hombros 35 cm; anchura pies 16 cm; cabeza 12 cm (Fig. 30).

Tumba 36

La tumba 36, también de una sola cámara funeraria (2,60 x 1,80 m) se halla adosada a la tumba 35 por el muro sur, o en otras palabras, el muro sur de la tumba 35 corresponde al muro norte de la tumba 36 (Fig. 32).

Solo conserva la primera hilada de bloques de piedra de los muros oeste y Este (doble muro) y parte de las tres hiladas del muro Sur.

Al limpiar el muro oeste y la esquina del muro S.O. de la tumba se pudo comprobar que ambos estaban apoyados en el nivel geológico de roca sedimentaria, por lo que para la construcción de esta tumba fue necesario el recorte de dicho nivel.

© MUSEO ARQUEOLÓGICO D'ORRÍNC

Fig 32. Tumba 36.

Durante la construcción de la tumba, colocaron en el muro norte una gran piedra rectangular que cerraba la puerta sur de la tumba 35.

En el interior de esta tumba se han localizado un total de 4 individuos adultos momificados y vendados con la disposición eje sur/norte y cabeza al norte. Todos están *in situ* y carecen de ajuar funerario asociado.

26239.- Situado entre 26240 y 26241. Los pies han aparecido vendados a modo de caja de cartonaje con una decoración geométrica. Alt. 1,70 m.; Anchura hombros 47 cm.; Anchura pies 30 cm.; cabeza 29 cm.

26240.- Situado entre 26239 y 26241. Los pies han aparecido vendados a modo de caja de cartonaje con una decoración geométrica. Alt. 1,60 m.; Anchura hombros 47 cm.; Anchura pies 28 cm.; cabeza 28 cm.

26241.- Situado entre 26240 y el muro oeste de la tumba. Los vendajes están muy deteriorados y se aprecian muy claramente los huesos quemados fruto de las resinas y productos de momificación. Alt. 1,74 m; Anchura hombros 35 cm; Anchura pies 22 cm; cabeza 28 cm.

26242.- Situado entre 26239 y el muro este de la tumba. Alt. 1,75 m.; Anchura hombros 40 cm.; Anchura pies 23 cm.; cabeza 27 cm.

Por otra parte, también en el interior de esta tumba, y

entre 26240 y 26239 se ha localizado el cuerpo del subadulto 26209, cuya cabeza apareció adosada al muro sur de la tumba 35.

Los cuerpos presentan varias capas de vendajes de lino, algunas con decoración geométrica, propias de época romana, se ha podido comprobar que el tejido más fino es el que estaba cubriendo directamente los cuerpos. Todos los individuos tienen una especie de “bufanda” muy remarcada alrededor del cuello, ya que es aquí donde se produce la unión de los distintos vendajes.

En el caso del individuo 26241, los vendajes están en bastante mal estado de conservación y dejan al descubierto los huesos, muy quemados, fruto del proceso de momificación.

Los individuos 26241 y 26242, tienen las manos sobre el pubis, pero en el caso de los individuos 26239 y 26240 no es posible distinguir la posición de las manos ya que están muy bien cubiertos por el vendaje, aunque es muy posible que sea similar a los dos anteriores.

Tras finalizar la campaña se decidió dejar a todos los individuos, incluido el subadulto 26209, en la tumba 36 para su futuro estudio en la próxima campaña. Con el fin de preservar los cuerpos se ha cubierto todo el espacio con arena.

Fig. 33. Vista del sector abans de començar el sondeig.

Fig. 34. Vista de l'estança un cop neta.

Fig. 35. Treballs d'acondicionament.

Fig. 36. Final del sondeig.

TREBALLS REALITZATS AL SECTOR 16

Durant la campanya de 2014 estava prevista una petita actuació a l'interior de l'església del sector 16 (Fortalesa). Aquesta intervenció consistia en l'excavació de les tombes privilegiades que s'hi havien localitzat en campanyes passades.

Fruit d'un seguit de malentesos, només se'n va donar permís per realitzar un sondeig, amb una durada màxima de la intervenció de dos dies.

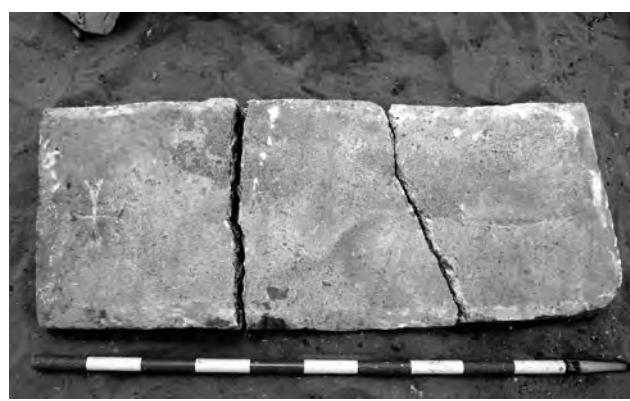
El dia 18 de març es va iniciar el sondeig, que vam realitzar a l'interior de l'estança situada al nord de l'absis de l'església. La ubicació del sondeig es va decidir pel coneixement de l'existència d'una làpida funerària en aquest espai. Es va procedir a la neteja de l'espai i es van retirar els dos fusts de columna que apareixen en superfície (*Fig. 33-34*).

El sondeig es va realitzar a la part central de l'habitació, allà on el paviment apareixia mogut, i a on es veien les restes de la làpida funerària (*Fig. 35*). Un cop net vam poder observar que les parets i el paviment actual es fonamentaven sobre uns antics murs de totot cuit, que ens apareixen en tres dels laterals del sondeig (*Fig. 36*).

Vam procedir a retirar l'enderroc que hi havia a l'interior i vam localitzar un seguit d'enterraments cristians (que no es van excavar perquè no teníem permís d'excavació) i una làpida, amb una creu inscrita, trencada en tres fragments i localitzada a l'angle nord-oest del sondeig (*Fig. 37*).

Davant de la impossibilitat de continuar l'excavació, tant per falta de temps com per motius de permisos, es va decidir tapar el sondeig i abandonar el sector.

Fig. 37. Làpida.

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRINIC

© MISSIÓ ARQUEOLÒGICA D'OXIRINIC